

Kerék Imre
**KEDVES ÍRÓM: MIKSZÁTH
 KÁLMÁN**

Kora gyermekkorom óta mindmáig kevés írónkhoz fűz olyan bensőséges, szoros kapcsolat, olyan állandóan megújuló érdeklődés, mint a „nagy palóchoz”, irodalmunk határainkon túl is ismert büszkeségéhez: Mikszáth Kálmánhoz. Írásait rövid időközönként kezembe veszem újra s újra, a már ismertek éppoly friss hatással vannak rám újralapozás közben, s ragyognak fel más-más fénytörésben, mint azok, amelyeket mostanában fedeztem fel magamnak a hallatlanul gazdag változatos életműből. Nagy költőink: Petőfi, Arany és a mesemondó Jókai mellett az ő munkái nyűgöztek le a leginkább; ahogy ő állítása szerint a magyar paraszttól tanult elbeszélni, én javarészen az ő könyveiből ismerkedtem nyelvünk rejtelveivel, költői szépségeivel.

Annakidején mindentfalu olvasó voltam gyerekként, válogatás nélkül, nap-hosszat forgattam régi kalendáriumokat, melyeket a padlásunkon találtam, a Rózsa Sándor kalandos élettörténetéről, vagy Rinaldo Rinaldiniéről szóló ponyvaregényeket, amiket egyik, nálam pár évvel idősebb barátom adott kölcsön. Mígnem nagyanyámnál, aki apám szülőfalujában, Bakházán lakott, egy kis barnafedélű füzete került a kezembe, címe: *Az első bánat*, írója: Mikszáth Kálmán. Gyermekeknek szóló kis történetek voltak benne, köztük egyre ma is emlékszem, *A ló*, *a báránka* és *a nyúl* címet viselte, s az író Jánoska nevű kisfiának korai haláláról szól. A kis történet szomorú hangja, elégikus lírája, az apa

Az a pogány Filcsik (Karlowszky Bertalan képe)

A néhai bárány (Karlowszky Bertalan képe)

Szegény Gélyi János lovai (Neogrády Antal rajza)

bánatának visszafogott fájdalma, ma is emlékszem, mélyen megrendített, s a végére érve kibuggyantak a könnyeim. Ilyen fojtogató érzést és megrendülést addig még nem tapasztaltam olvasás közben. A történet az igaz mese igézetével bűvölt el, éreztem, hogy ilyet ki találni nem lehet, ez maga az élet, ami körülvesz bennünket, fájó vagy örömteli eseményeivel. Igaz történet volt ez, fordulatai mégis ismerősek voltak már olvasott népmesékből, néhol szinte ritmikus verssorokba tagolódtak az író mondatai. Minap újraolvastva, ismét elfogott az a régi megrendültség, s minek szégyellném? - ismét kicsordult a könnyem. S ma már úgy vélem: ha lehet egy írásműnek értelme, szívbemarkoló hatása és nyelvének meghatározó közvetlensége révén - hát az ilyen írásokban lelhetni fel elsősorban.

Azután az iskolában megismert Mikszáth-novellák olvasásakor már jó ismerőssé lett írójuk, *A néhai bárány* olvasásakor valami hasonló szorongást éreztem, s kezdtem sorra kivenni a községi könyvtárból Mikszáth könyveit, elbeszéléseit, regényeit egyesén.

Mennyire más világ tárult elém ezekből, mint a füzetes ponyvák mesterséges izgalmai közepett elképzelt rablófigurák kalandjaiból! A valóság, a köröttem zajló falusi élet ismerős alakjait véltem megelevenedni *A tót atyafiak*, *A jó palócok* novelláiból, fordulatos történeteiből. S emlékszem egy írásra, amihez személyes élményem is fűződik: az íróhoz hasonlóképpen megfigyelhettem kaszavásárlás közben szomszédunkat, Bognár Feri bácsit, amint aggályosan próbálgatja, ujját végig húzgalva élükön, a kaszapengéket, s csak hosszas gondolkodás után volt képes kiválasztani a megfelelőt, épp azt, amit először vett kézbe. Csak éppen alkudozásra nem volt lehetősége, mint Mikszáth parasztjának, az árúnak szabott ára volt. Az *Új Zrínyiász* és a Beszterce ostroma pedig, előbbi a szigetvári hősök feltámasztásával, saját korába helyezésével és megpróbáltatásával, utóbbi kalandos fordulataival, líraion gyöngéd szerelmi történetével, képzelt kalandok

ra való vágyaimnak adott tápot, együtt lélegeztem a hősökkel, a velük történő események sodrába beleélve magamat.

Akkoriban, az ötvenes évek közepe táján láthattam a Mikszáth-regényből készült filmet, a Különös házasságot. Mondanom sem kell, hogy a film hatására nyomban elolvastam a regényt is. S bár a film nagyon tetszett, a regényt még gazdagabbnak erőteljesebbnek éreztem, fantáziám olvasás közben szabadabban szárnyalhatott, s úgy véltem, ha van a regényekből készült filmeknek értelme, főként abban lehet, hogy felébresztik az érdeklődést az alapul vett könyv iránt, vagyis olvasásra inspirálnak. Így vagyok ezzel ma is, szívesen nézem meg kedvenc íróim filmjeit ám utána nyomban kedvet kapok könyveik újraolvasásához is. Még akkor is, ha a maguk nemében olyan kiváló filmalkotásokról van szó, melyek hangulatukban remekül idézik meg a kort, a szereplők által megélt történelem világát, mint éppen a Mikszáth-művek alapján készültek. (A fekete város, Beszterce ostroma, Szent Péter esernyője)

Később, tanulmányaim során, a középiskolában és a főiskolán gyakran olvashattam irodalomtörténeti munkákban olyan kitételeket, értékeléseket, melyek az író anekdotizáló hajlamát kárhoztatták, mondván, hogy ezekkel bagatellizálja, tompítja társadalomkritikájának életét. Jómagam éppen nem így éreztem. Olvasás közben szinte vártam ezeket a szemléletes, kerek megformált, váratlan csattanókkal végződő epizódokat, s inkább mélységes gúnyt, megvetést, az író szatirizáló hajlamát éreztem kisütni a sorok közül, mint pl. a pompás, leleplező erejű Gavallérokban. Senki ilyen kíméletlenül nem ábrázolta az úrhatnám, léha dzsentri álnokságát, képmutatását, még akkor sem, ha másutt talán némi együttérzés is érződik az íróban irántuk. De gondolhatunk A Noszty-fiú esete Tóth Marival című regényének arra a jelenetére, melyben a dzsentri-familia felsülését, lelepleződését, rajzolja meg erőteljes vonásokkal, a maga valóságában, hitező realizmussal.

Találkoztam olyan nézettel is, hogy talán Mikszáth egész regényírói művészete más irányt vesz, ha pl. alaposan megismerheti Dosztojevszkij munkásságát. Nos, nem gondolom, hogy ez szükségszerű lett volna. Hogy ismerte Dickens, Dosztojevszkij és más nagy európai írók munkáit, vagy legalábbis sokat tudott róluk, az kiderül elejtett megjegyzéseiből, ám aligha akart ő más lenni, mint aki, csupán azért, hogy „korszerűbb” netán divatosabb legyen. Ahogy Tolsztoj, Dosztojevszkij, Csehov a maguk korának, társadalmának csontig-hatolóan éles tekintetű, tárgyilagos ábrázoló.

Ugyanúgy Mikszáth a maga magyar világáé, társadalmáé. S hogy a lélekábrázolás éppoly erős oldala, mint az említetteknek, aligha szorul bizonyításra, olvassuk csak el pl. a Szegény Gélyi János lovai című novelláját, mely egy féltékenységi dráma balladai hangvételű, rendkívül sűrített, láttató erejű, katartikus megjelenítése.

S akkor még nem szóltam kíméletlen hangú, legtöbbször szarkasztikus gúnyval telített hírlapi cikkeiről, melyekben egyáltalán nem fogja vissza társadalomkritikáját. A korszak fonák jelenségeit ostorozó sorokban hiába keressük megbocsátó mosolyának visszfényét, akár a választások visszásságait, akár a szerencsejátékok térhódításának negatív következményeit taglalja, vagy éppen a politikai élet főszereplőit jellemzi.

Végezetül még egy olvasói élményemről kell szólnom, annál is inkább, mert az irodalomtörténetben is unikumnak vélem. Legalábbis én még nem olvastam olyan életrajzi munkát, amelyben író az íróelődjéről, annyi szeretettel, nagyrabecsüléssel, annyi empátiával írna, mint Jókai Mór élete és kora című munkájában Mikszáth Kálmán. Azonban nemcsak az az ámulatra méltó benne, hogy egy nagyszerű és rendkívül izgalmas életpálya alapos rajzát adja, műve hű tükörképe az író korának, társadalmi és művészeti életének, politikai eseményeinek is. Nem csak Jókai gazdag költői világa, maga a kor is hangulatelevenítő erővel, festői karakterizálással elevenedik meg ebben a könyvben. Sőt, még Mikszáth irodalmi nézeteinek, ars poeticájának fő elemeit is összerakhatjuk némely bekezdéseiből. Ténygazdagsága, ismeretanyaga lenyűgöző, ugyanakkor a realitást, a tények, események rajzát legjobb lapjain költői atmoszféra lengi át, s ami a legérdekesebb benne: maga az író, Jókai életének nagyszerű pszichológiai érzékkel megformált, fordulatokban gazdag, eleven rajza.

Eltűnődöm néha: akad-e napjainkban író, aki akkora felkészültséggel, egy másik író világának ilyen fokú megértésével képes szólni kortársáról, vagy elődjéről? Ma, amikor inkább azt tapasztalhatjuk lépten-nyomon, hogy a valódi, kipróbált értékeket is semmibe veszik, bagatellizálják vagy éppen elhallgatják sokan az irodalomtörténet a kritika művelői közül, s mind divatosabbá válik a vállvergető lekezelések, epés kirohások hangneme irodalmunkban.

Bede Anna tartozása (Vágó Pál képe)

Szűcs Pali szerencsése (Margittay Tihamér képe)